

Autor: Sanja Petkovska
Filozofski fakultet Sveučilišta u Beogradu
Sociokulturna antropologija, MA studentkinja
petkovska.sanja@gmail.com

UDK 37:342.72./73
Datum prihvatanja:
18. 05. 2008.

Kontroverze afirmativnih akcija u obrazovanju

SAŽETAK

Ideje uključivanja različitosti u obrazovni sistem na ravnopravan način savremeni je fenomen u okviru strategija upravljanja različitostima, koji ne daje rezultate, ali koji upozorava na nužnost pronalaženja rešenja za sve probleme vezane za problem jednakosti, ljudskih prava, društvene i istorijske pravde, zajedničkog života i vrednosti. Afirmativna akcija potiče s američkog kontinenta, iz osamdesetih godina prošlog veka, ali je veoma povezana s obrazovnim i kulturnim fenomenima u savremenom obrazovanju i društvenom životu u celom svetu. Kontroverznost njenog sprovođenja prevazilazi okvire obrazovnog sistema, dok će diskusije o zastupljenosti manjinskih i istorijski marginalizovanih grupa u institucijama zapadnog društva, koje će se intenzivno voditi i u budućnosti, biti najverovatnije podjednako obeležene nesporazumima koji leže u osnovi kontakata i zajedničkog političkog života različitih kultura.

KLJUČNE RIJEČI

različitosti, ljudska prava, obrazovanje, afirmativna akcija, jednakost, socijalna i istorijska pravda

Uvod

Diskurs ljudskih prava već nekoliko decenija područje je društvenih borbi, koje u savremenom svetu u kontekstu globalizacije i poglavlja »post« u ljudskoj istoriji – dobija sasvim specifična obeležja. Najvidljivija ispoljavanja tih transformacija su sve očiglednija trvenja različitosti čiji se međusobni odnosi i kontrasti u diskursu moderne retorike između fundamentalizma i relativizma - zaoštavaju ili relativizuju. Za razliku od društvenih borbi tokom ranijih istorijskih perioda, koje su se vodile u aktivnom društvenom prostoru i uključivale široke mase

pojedinaца, polja današnjih sukobljavanja oko bazičnih elemenata političkog i društvenog života, prevashodno se odvijaju na području interpretacija i značenja. Tendencija tog prenosa društvenih i kulturnih problema na simboličku ravan veoma se ističe u debati vezanoj za olakšanje uslova integracije manjina u visoko obrazovne institucije poznatoj pod nazivom afirmativna akcija.

Tendencije da se različita pitanja koja se tiču socijalnog uključivanja i učestvovanja svih »drugacijih« svedu pod zajednički imenitelj »multikulturalizam«, prisutne su naročito u diskursu međunarodnih deklaracija,

dokumenata, proglasa i sličnih publikacija.¹ Savremene doktrinacije naučno-ideološkog aparata vešto na novi način formulišu ista, stara pitanja, na koja nude istrošene, neefikasne odgovore koje u svakodnevnom životu ne omogućavaju rešavanje društvenih i kulturoloških problema. Neretko se prikazivanje sukoba različitosti na taj način zapravo stavlja u funkciju preusmeravanja pažnje s činjenice da se susret svih mogućih različitosti već dogodio, kao i da su pripremanja za isti – stvar nove retorike (Fabijeti, Maligneti i Matera, 2002:50), ne novih političkih ili obrazovnih rešenja koja će u realnost doslovce sprovesti vrednosti i osnovna načela diskursa ljudskih prava. Kao dva osnovna ljudska prava građanska ideologija ističe: pravo glasa i pravo na obrazovanje. Od ta dva prava, prema građanskim projekcijama, zavisi ostvarivanje građanskog društva kroz ostvarivanje ravnopravnog učešća svih pojedinaca i pojedinki nastanjenih u njemu, bez obzira na rasu, etničko poreklo, rod, političko opredeljenje, fizički izgled ili neku drugu socijalnu ili kulturnu karakteristiku. Udeo evropske populacije u procesu nase-

ljavanja sveta, kao i brojna mešanja »razvijenih zemalja sveta« u društvene i političke procese u Aziji, Africi i Južnoj Americi podsticala su i ubrzavala migracione procese i procese prisilnog zajedničkog življenja pripadnika mnoštva različitih društvenih, kulturnih, nacionalnih, rodnih, etničkih grupa u toku nekoliko proteklih vekova. Pritisak k tim delovima sveta nije prestao ni nakon okončanja kolonijalizacije, do današnjih dana. Jedna od oblasti u kojoj možemo da pratimo i primetimo jasan presek svih gorućih pitanja globalizacije i modernizacije u novom, postmodernom i postkolonijalnom ključu, svakako je područje obrazovanja. Uloga jezika i njegovog razvoja u procesu izgradnje modernih nacionalnih država, presudno je oblikovala ideju obrazovanja, izniklu iz diskursa modernizma.² Širenje pismenosti je bilo žarište političkih i obrazovnih emancipacija širih narodnih masa, što ostaje i u savremenom periodu. Povezanost fenomena različitosti, politike i obrazovanja možemo da ilustrujemo na nekoliko načina: samo pismeni ljudi mogu da glasaju,³ pismenost je jedan od najvažnijih indikatora

¹ Primer je UNESCO-v dokument o kulturnoj politici i interkulturalnom dijalogu: *Division of cultural policies and intercultural dialogue* iz 2004. godine gde dolazi do neobičnog preklapanja političkog, kulturološkog i diskursa nauka o obrazovanju. Stil pisanja je optimistički, daju se pojednostavljene i neupotrebljive preporuke, dok je glavni oblik izražavanja generalizovanje i preporučivanje. Većina dokumenata na kojima se baziraju obrazovne reforme, kao što je Bolonjska deklaracija, napisane su sličnim stilom i u istom diskursu. Njih karakteriše tendencija uobličavanja i generalizacija na mestu gde bi trebalo dati precizno adresirane odgovore: jesu li ti ideali ostvarljivi, i na koji način. Na primeru Sporazuma o klimi videli smo koliko dokumenata globalne važnosti zapravo nisu obavezujući, tačnije – ne postoje mehanizmi kojima bi se mogle sprovesti odluke njima zahtevane, ukoliko do toga ne dođe dobrovoljno.

² Anderson u svom radu *Nacija – zamišljena zajednica* analizira jezičke i političke procese i njihovu ulogu u stvaranju nacionalnih država. U pozadini autor takođe opisuje nastanak formalnog obrazovnog sistema, posebno začetke onoga što se danas zove »multikulturalno obrazovanje« – školovanje u inostranstvu, učenje stranih jezika, prevođenje kapitalnih dela i rečnika, koje je bilo značajna indikacija formiranja buržoaske klase. Standardizacija nacionalnih jezika bila je ključna za formiranje obrazovnih sistema, koji su, s druge strane, bili preduslov nastanka modernih nacionalnih država (Anderson, 1983).

³ Interesantno bi bilo analizirati načine na koje pismenost biva postavljena kao uslov mogućnosti glasanja – učestvovanja u političkom životu, što se može tumačiti zapravo kao način ograničavanja prava glasa samo na one koji imaju mogućnost i sredstva da se školuju. Tokom istorije su postojali različiti načini - modeli društvenog izjašnjavanja (glasanja u savemenom smislu te reči), na primer putem simbola ili znakova, predmeta i slično.

izračunavanja takozvanog Indeksa Ljudskog Razvoja (HDI).⁴ Tek s razvojem kritičkih teorija, koje se oslanjaju na strukturalizam, studije roda, etničke studije, i sve derivate proistekle iz njihovog preklapanja i njihove međusobne interakcije prilikom istraživanja određenih predmeta - javljaju se i prve analize i kritičke opservacije povezanosti jezika, obrazovanja i političkih pitanja. Promišljanje uloge koju obrazovanje može da odigra u pokušaju društvene i pravne intervencije koja se sprovodi u cilju uključivanja istorijski isključenih grupa u sve blagodati koje zapadno društvo pruža, ravnopravnom participacijom i obezbeđivanjem ravnopravnog pristupa zapadnom perceptivnom, simboličkom i jezičkom sistemu - postaje goruće mesto sukobljavanja različitih interesnih grupa.⁵ Ova pitanja zauzimaju prostor u javnosti ranije rezervisan za pitanja jednakog pristupa različitih društvenih grupa materijalnim resursima, odnosno koji je bio ispunjen razmatranjima klasnih nejednakosti. Primeri prihvatanja produkata drugih kultura od strane dominantnih koje se deklariraju kao »razvijene« postoje, poput izlaganja predmeta drevnih »primitivnih kultura« u muzejima zapadnih zemalja, ali je jasno da nekada velike i razvijene kulture, koje su tokom industrijalizacije kolonizovane, imaju neznatan udeo u odnosima koji su ucrtali trasu međunarodne strukture razmene. Kontekst izlaganja predmeta izmeštenih iz svojih prvobitnih staništa u obrazovno-kul-

turnim institucijama zapadnog sveta, teško da bi se mogao nazvati pozitivnim prihvatanjem različitosti. Primer izmeštanja i izlaganja predmeta drugih kultura je na određen način ekvivalentan ideji afirmativne akcije, koja predstavlja simbolički ustupak koji je američko društvo ponudilo kao prividno rešenje duboko neuravnoteženih društveno-kulturnih, ali i materijalnih odnosa, kako bi simbolički sebe predstavljalo kao društvo ravnopravnih pojedinaca u kojima rasa i etničko ili rodno poreklo nisu bitni za ostvarenje blagostanja. U prilog tome ne govore niti dokazi iz prošlosti, niti sadašnja obrazovna i ekonomska struktura tamošnjeg stanovništva.

Poreklo dodatnih mera društvenog uključivanja i ustavno – administrativna pitanja

Ideja afirmativne akcije pod tim nazivom potekla je s američkog kontinenta, dok je najdalji i najformalniji doseg te ideje sistem kvota, koji se na kraju ispostavio najegzaktnijim rešenjem za sprovođenje mera uključivanja manjina u obrazovni sistem. Ranije su postojali različiti programi opismenjavanja stanovništva koje su realizovale međunarodne institucije, kao što je UNESCO, naročito aktuelni nakon Drugog svetskog rata kada je modernizacija počela da poprima savremene oblike. Tendencija da se vrednosti neke rase i njenog društvenog uklju-

⁴ Uprkos brojnim kritikama, pokušajima osporavanja ovakvog načina upoređivanja zemalja, ukazivanja na problematiku samih definicija mera koje su uključene u indeks, poput one date u knjizi *Osobe koje nedostaju – kritika društvenih nauka* (Daglas i Nej, 2003.), ovi indeksi su i dalje u širokoj upotrebi. Najzastupljeniji su u medijima, ali su prisutni i u naučnim publikacijama.

⁵ Primere isključenosti određenih društvenih grupa iz formalnog obrazovanja ilustrovaćemo sa par podataka: 1960. godine 94% studentske populacije na američkim koledžima bili su belci (Semprini, 2004.:17), 80% Roma starijih od 60 godina je nepismeno (Republika, Br. 161, 1997.), dok je u Africi stopa nepismenosti 40%, Sjedinjene Američke Države imaju stopu nepismenosti, po datim merilima, 1% (Web adrese na kojima se mape mogu pogledati date su na kraju rada).

čenja, bilo u sistem glasanja kao ustavnog prava, bilo u izračunavanjima raznih stopa po kojima se stanovništvo diferencira radi komparacija koje se najčešće koriste u političke svrhe, izraze brojčano, od početka je karakterisala programe integracije manjina (Hardth i Negri, 2003:149). Četrdesetih godina XX. veka američki univerziteti koristili su kvote za upis Jevreja (Semprini, 2004:19), ne zbog toga da bi obezbedili ravnopravno učešće Jevreja u obrazovnom sistemu, nego da bi kontrolisali broj Drugih koji koriste usluge i ekonomska sredstva SAD-a. Britansko iskustvo pokazalo je da, ukoliko ulaganja u integraciju nisu isplativa (Haralambos, 2001:835-837) i ne daju brzo vidljive rezultate (koji se pre svega mere naknadnim kvalifikacijama, šansama za kasnije zapošljavanje ili visinom prihoda), ona se ne percipiraju kao društvena vrednost sama po sebi. Od svog početka, programi afirmativne akcije ili pozitivne diskriminacije bili su povezani sa setom kulturoloških pitanja koja se generalno tiču multikulturalizma, pojave koju Semprini definiše kao »ilustraciju i otelovljenje duboke promene koja se zbiva u postkolonijalnim društvima.« (Semprini, 2003:6). U zavisnosti od toga da li privilegije izmenjenih uslova upisa u obrazovnu ustanovu ili prijema na radno mesto posmatraju sa stanovišta »žrtava« dominantne kulture zarad socijalnog mira ili sa stanovišta društvene i političke vrednosti, šanse pružene tokom istorije osporavanim i isključivanim grupacijama, autori koriste pojam pozitivna diskriminacija ili pojam afirmativna akcija, dok građanski orijentisani autori koriste i uopšteniji pojam inkluzivna obrazovna politika (Šalaj, 2005). Pojam inkluzivne obrazovne politike nekada se uže vezuje za osobe s posebnim potrebama (Bines, 2000), ali treba podsetiti da afirmativna akcija predstavlja uključivanje šireg spektra različitosti

nego što je to bio slučaj s američkim primerom gde je problem rasne segregacije bio naglašeniji. Afirmativna akcija se isto tako odnosi i na rodno, starosno, po seksualnoj orijentaciji, religiji, materijalnom položaju – ili na neki drugi način specifične grupacije (Hall i Drague, 2008).

Neretko se celokupni proces posmatra u ključu društvene odgovornosti – društveni cilj u savremenim demokratijama je pristup obrazovanju koji ne zavisi od društveno-kulturnih obeležja. Strategije postizanje uključivanja su stipendije, ekonomski programi i programi kreditiranja studenata, i drugi slični programi (Altbach, 2008). Multikulturalnost i jednakost se na taj način, barem u normativnoj ravni, postavljaju kao globalna društvena obaveza savremenih društava (Herrera, 2008:177).

Kako se Sjedinjene Američke Države smatraju kolevkom savremene demokratije, društvena bivanja na tim prostorima imaju sada već uočljiv i neosporiv uticaj na ceo svet, može se smatrati logičnim da je prvobitno poreklo ideje zakonske regulative stepena prisutnosti pripadnika manjinskih zajednica na radnim mestima i u obrazovnim institucijama upravo u američkom Ustavu. Takvo zakonsko određenje izglasano je s namerom da se Afroamerikanci učine punopravnim građanima SAD-a. Članom XIII. američkog Ustava ukinuto je ropstvo, a Članom XIV. garantuje se jednaka zaštita pred zakonom i zabranjuje se rasna diskriminacija. Počev od predsednika Trumana, koji je dodao 1953. godine da Biro za zapošljavanje treba da deluje tako da »pozitivno i afirmativno sprovodi politiku nediskriminacije« (Sykes, 1995). Nakon tih odluka, kreirani su brojni programi za promovisanje zapošljavanja manjina i programi posebnih uslova

prijema manjina na visokoobrazovne ustanove. Po već pomenutom članku u Stanfordskoj filozofskoj enciklopediji, afirmativna akcija »predstavlja pozitivne korake u cilju povećanja prisustva žena i manjina u oblastima iz kojih su oni tokom istorije isključeni – zapošljavanja, obrazovanja i biznisa.«

Afirmativna akcija na području obrazovanja deo je velike reforme obrazovnog sistema, pod kojom u okviru ovog rada podrazumevamo događaje započete osamdesetih godina prošlog veka tokom kojih obrazovni sistem, formiran u XVIII. veku, doživljava ozbiljne kritike:

- reformu u SAD-u u kojoj se paradigma obrazovanja bazira na uspehu koji se ogleda u *outputu*, tj. ishodu koji se meri onim što student zna i može da uradi nakon završenog određenog perioda školovanja: određenim znanjima i veštinama⁶, uz naglasak na primenjivosti određenog znanja
- izmenjenu obrazovnu politiku na evropskom kontinentu, pre svega u Velikoj Britaniji⁷, gde takođe pojmovi standarda i bojazni od opadanja kvalitete obrazovanja postaju dominantni od osamdesetih godina XX. veka nadalje.

Kritike obrazovanja krajem XX. veka dolazile su sa svih strana podjednako (Haralambos i Holborn, 2002: poglavlje »Obrazovanje«), kako levi politički blok, tako i desni,

počinju da vrše veliki društveni pritisak u pravcu prebacivanja velikog dela društvene odgovornosti na izvršne vlasti. Taj pritisak ogleda se naročito u načinu na koji vlade država planiraju i realizuju obrazovanje, budući da je obrazovanje veliki potencijal za kreiranje javnog prostora po određenim ideološkim merilima, ali i pogodno tlo za premeštanje poligona rešavanja društvenih problema. U savremenom političkom diskursu, kompenzacijski vidovi obrazovanja dobijaju ključno mesto, dok većinu predloga, rešenja, odluka s tim u vezi – donose i sprovode predstavnici izvršne vlasti. Dva glavna oblika kompenzacijskog obrazovanja su: doživotno ili obrazovanje odraslih, koje bi trebalo da pomogne rešavanju nepovoljne obrazovne strukture stanovništva u situaciji velikih promena u svetu rada i tranzicionom periodu promene ekonomskih i društvenih sistema u pojedinim zemljama. Drugi najzastupljeniji vidovi jesu multikulturno ili interkulturno obrazovanje, koji bi trebalo da rešavaju sukobe različitih kulturnih, etničkih i rasnih skupina i pitanja njihove integracije u političko odlučivanje. Istovremeno se odvija i proces prenošenja odgovornosti s izvršnih vlasti na niže organe uprave, uključivanjem šireg kruga stanovništva u podelu odgovornosti za tenzije i probleme savremenog sveta. Loša strana decentralizacije ispoljava se kao simptom nemogućnosti upućivanja velikog broja problema koji društveni život u određenom trenutku čine

⁶ Iako su pojedini pripadnici akademske zajednice skeptični prema upotrebi Wikipedie, zbog sumnje da iza članaka stoje ljudi koji nemaju formalne kvalifikacije, stav autorke članka je da veruje u odgovornost onih koji samoinicijativno žele da podelu neko znanje, te se informacije iz te velike elektronske enciklopedije koriste takođe na autorkinu odgovornost, uz ogradu da je njeno poverenje možda neosnovano (http://en.wikipedia.org/wiki/Standards_based_education_reform).

⁷ Nažalost, za potrebe ovog rada nismo bili u prilici da detaljnije ispitamo pojedinačno politike drugih evropskih zemalja kako bismo videli šta se tačno događa s njima u vezi pitanja kulturnih razlika nakon osamdesetih godina prošlog veka. Politikama obrazovanja evropskih zemalja ćemo se pozabaviti u okviru ideologije bolonjskih reformi, ali i tom prilikom samo načelno.

nemogućim – na bilo čiju adresu. U takvoj strukturi međusobnog komuniciranja različitih instanci niko se ne ispostavlja nadležan za veliki broj pitanja. Pri tom, ne treba zaboraviti da izvršne vlasti i dalje donose sve ključne odluke, dok polje delovanja lokalnih samouprava ostaje veoma ograničeno.

Premda kod brojnih autora možemo da pro-nađemo tezu da obrazovanje postaje vrlo pogodan teren za nadziranja i kontrolu svih dostignuća misli, naučnog i društvenog delovanja, u smislu u kom je o tome govorio Foucault (1975), ono ipak i dalje ne kontroliše postizanje vlastitih ciljeva. Većina stručnjaka misli da su kompenzacijsko obrazovanje i afirmativna akcija »bacanje prašine u oči« (Haralambos, 2001:837), učtkivanje velikog broja doseljenika i pripadnika »manjinskih grupa« uključivanjem malog broja njih u privilegije zapadnjačkog načina života. Ukoliko sposobnost obrazovnog sistema da bude vodeći instrument društvenog nadziranja nije precenjena, onda obrazovni sistem nadzire održavanje nejednakosti i vlastite neuspešnosti. U radu »Poreklo i sudbina«, autori A. H. Halsey, A. Heath i J. M. Ridge (1980) pronalaze malo dokaza da su sve promene uvedene u školski sistem donele bilo kakve izgleda za povećanje mogućnosti da pripadnici različitih, društveno-etničkih skupina ostvare povećanu jednakost šansi u društvu.

Zastupnici konfliktnog posmatranja društvenih pojava, Bowles i Gintis, obrazovanje nazivaju »džinovskim strojem za proizvodnju mitova« (Haralambos, 2001:789). Mitovi koji su usko povezani za društvenu ulogu obrazovnog sistema su: ideja da se obrazovni uspeh temelji na zaslugi, shvatanje da se nagrada u radu temelji na zaslugi i neosnovano predubedenje da je školovanje put koji

vodi kasnijem uspehu u svetu rada. Nijedan od navedenih mitova ne pokazuje se tačnim u svakodnevnoj praksi.

Veoma interesantan članak pod nazivom »Bolonjski konj« napisao je Hajrudin Hromadžić, trudeći se da pitanje ne postavi dihotomno, u vidu izbora za tradicionalno ili za moderno obrazovanje. U tom članku Hromadžić iznosi ideju o povezanosti američke i evropske reforme obrazovne misli i politike tokom osamdesetih godina XX. veka, upoređujući ih s promenama tokom 1968. godine, kada se odvijaju masovni studentski protesti koji su zahvatili čitav svet. Savremenu reformu i studentske proteste iz '68. Hromadžić smatra sličnim bolonjskom procesu po obimu i globalnosti, ali ta dva događaja su vođena dvema potpuno suprotnim teorijskim i političkim paradigmama (Hromadžić, 2007). Neke od pretpostavki tradicionalnog obrazovanja autor koristi kao način kritikovanja savremenih, jednodimenzionalnih tendencija, koje legitimizuju samo jedan pogled na svet i znanje – onaj koji podržava kapitalističko društveno uređenje. Dok je pitanje različitosti u obrazovanju na američkom kontinentu bilo aktuelno i pre reformi i standardizacije, na ovaj ili onaj način – jer je od samog naseljavanja američki kontinent bio mesto susreta veoma različitih društava, kultura i pogleda na svet, ono u Evropi postaje aktuelnije nakon uticaja američke paradigme standarda (ibidem). Drugi faktor koji dovodi do naglašavanja pitanja različitosti jeste sve veća obrazovna pokretljivost. Nakon objavljivanja Bolonjske deklaracije 1999. godine, u brojnim dokumentima koje su objavile Evropska komisija, UNESCO i druge međunarodne organizacije, posebno se insistira na pokretljivosti u sferama visokog obrazovanja i zapošljavanja. Društvena pokretljivost u tim sferama

do tada je bila praksa samo veoma bogatih ljudi, dok danas postaje svojevrstan društveni i obrazovni imperativ.

U toku razvoja programa afirmative akcije formirala su se dva pravca njihovog delovanja, prema društvenim oblastima u kojima se ispoljavaju – kao zakonska i administrativna rešenja u vidu javne debate o zaslugama i pravima u vidu zauzimanja *pro* i *contra* pozicija. Od početka sedamdesetih godina prošlog veka, do trenutka kada je Vrhovni sud SAD-a u slučaju *Bakke vs. University of California* zabranio da se indikator rase koristi kao kategorija prilikom bodovanja i rangiranja kandidata u procesu odlučivanja o upisu na neku visokoškolsku ustanovu, trajala je veoma ostrašćena diskusija pristalica i protivnika. Na osnovu članka u *Stanfordskoj filozofskoj enciklopediji* (*Stanford encyclopedia of philosophy*) sastavili smo tabelu svih argumenata koji su se pojavili za, kao i svih onih argumenata koji su bili protiv ovih akcija koje su poljuljale sistem privilegija u društvu (tabelu možete pogledati na kraju članka). Najradikalniji kritičari afirmativne akcije smatrali su da su prava onih belaca i belkinja koje zbog specijalnih programa neće uspeti da upišu željeni fakultet ugrožena, odnosno da se na taj način oni povratno diskriminišu i dovode u poziciju nejednakih građana i građanki. Većina argumenata koji će oblikovati diskusiju oko prijema manjina na visokoškolske ustanove, pojavila se upravo tokom rasprave oko ovog pomenutog slučaja.

Slučaj Alana Bakkea

Slučaj *Bakke* je postao jedan od najspominjanijih i najcitiranijih slučajeva povezanih

s afirmativnom akcijom i problematikom kulturnih različitosti u obrazovanju. Ishodi tog slučaja, koji je okončan 1978. godine, ostavili su veliki pečat na sve diskusije i odluke o pokretanju sličnih akcija širom sveta. Moglo bi da se kaže da su odluke Vrhovnog suda (*Supreme Court*) u tom pojedinačnom slučaju shvaćene očigledno i kao razrešenje svih terminoloških, kulturoloških i pravnih nedoumica koje prate ove zahteve za ravnopravnim uključenjem pripadnika manjina u svet rada i obrazovanja, budući da su na temelju istih obustavljene afirmativne akcije širom SAD-a (*Schrag, 1996; Fryer i Loury, 2005*).⁸ Između 1996. i 1998. ovi programi zabranjeni su u državama *Texas, Michigan* i *Washington* (*Barkan, 2008*). S druge strane, neuspeh afirmativne akcije u SAD-u obeležilo je, svojim negativnim i kontroverznim konotacijama, svaki sličan pokušaj u budućnosti, kako na evropskom kontinentu, tako i šire. Postoje i čitave knjige napisane o ovom slučaju, kao što je na primer knjiga *Harvarda Balla The Bakke Case – race, education and affirmative action* iz 2000. Robert Post (1996) smatra da je uticaju tog slučaja na zakonsku regulativu afirmativnih akcija u drugim državama američkog kontinenta razlog taj što je sudija *Powell* svoju odluku uklopio u širi ideološki kontekst. *Powell* je prilikom iznošenja svog mišljenja izjavio kako smatra da je i program *Harvard University*-ja neustavan. Prema njegovom viđenju, zakonska regulativa upisa studenata i studentkinja iz manjinskih grupa predstavlja narušavanje autonomije univeziteta vršenjem političkog pritiska na njih da ostvaruju ciljeve koji nemaju veze s obrazovanjem. Post zaključuje da takvo viđenje čini nelegitimnim i mnoge druge obrazovne ciljeve, čija je povezanost s politikom očigledna.

⁸ U državi *California* realizovanje programa afirmativne akcije je zabranjeno 1996. godine.

Medical School of University of California doneo je odluku da od 100 mesta, koliko je fakultet primao studenata na godišnjem nivou, 16 mesta bude namenjeno isključivo pripadnicima manjinskih grupa (afroamerikancima i latinoamerikancima), dok ostala 84 mesta mogu da budu namenjena bilo kome kvalifikovanom da bude upisan, bez obzira na rasu. Allan Bakke, tridesettrogodišnji belac, konkurisao je 1973. za upis u Medical School, ali je odbijen. Naredne, 1974. godine, Bakke je ponovo aplicirao, ali je odbijen ponovo, iako su njegovi skorovi na testovima bili značajno bolji od rezultata većine studenata, pripadnika manjina, koji su primljeni po specijalnom programu upisa. (*The New York Times*, May 18, 2008).⁹ Smatrajući da je odbijanje njegove aplikacije od strane University of California suprotno XIV. amandmanu Ustava koji govori o jednakoj zaštićenosti građana SAD-a pred zakonom, Bakke je odlučio da podnese tužbu. Sud je presudio da rasa ne može da bude faktor koji odlučuje da li će određeni broj studenata biti primljen na studiranje, ali da oni ne znaju da li bi Bakke bio primljen u slučaju da nema tog specijalnog programa, nakon čega je Bakke odlučio da slučaj preda Vrhovnom sudu. Vrhovni sud je presudio da University of California treba da dokaže da Bakke ne bi bio primljen ni kada specijalni program ne bi postojao – što nije bilo moguće, tako da je Bakke na kraju ipak primljen na studije.

Vrhovni Sud je 1978. godine doneo odluku

i proglasio program afirmativne akcije University of California – neustavnim (Supreme Court of the United States, 438 U.S. 265, *Regents of the University of California vs. Bakke*, 1978). Obrazloženje je bilo da univerzitet nije mogao da specifikuje kvote, jer nije za to nadležan. Sud je podržao Medical School da i ubuduće rasu koristi kao jedan »faktor plus« prilikom individualizovanog razmatranja svake pojedinačne prijave, kao što je praksa prilikom upisa na Harvard.¹⁰

Ta odluka je bila rezultat duge diskusije u kojoj su sudije bile podeljene jer je četvoro sudija želelo da sačuva specijalni program, dok je isto toliko bilo protiv. S obzirom da nije nimalo jednostavno napraviti razliku između rigidno propisanih kvota i fleksibilnih načina uključivanja, možemo zaključiti da se prihvatljivost ili neprihvatljivost određuju stepenom, a ne vrstom integracije (Fryer i Loury, 2005). Osećaj ugroženosti kod belaca zbog programa afirmativne akcije takođe se ispostavlja kao iracionalan, verovatno i kao vid racionalizacije vlastitog neuspeha da se upiše željeni fakultet. Naime, kako je svega 3% studenata koji se na univerzitate primaju prema specijalnim programima, verovatnoća da će neka druga od 80% uobičajeno odbačenih prijava biti rezultat toga što je neki drugi primljen po smanjenim kriterijumima – je skoro beznačajno mala (Fryer i Loury, 2005). Osim toga, kada je reč o primeru University of California, broj studenata koji pripadaju populaciji manjina ni u vreme najvećeg uspona progra-

---

⁹ Bakke je imao ukupan skor 3,51, a njegovi rezultati na pojedinačnim testovima bili su: 96 poena na verbalnom testu, 94 iz matematike, 97 iz nauke i 72 na testu opšte informisanosti. Prosečni skor studenata primljenih po posebnom programu bio je 2,88, 46 na verbalnom testu, 24 iz matematike, 35 iz nauke i 33 iz opšte informisanosti.

¹⁰ Ukoliko posetite internet prezentaciju *Harvard University* i ukucate u pretraživač sajta pojam *affirmative action* kako biste proverili šta se trenutno događa po tom pitanju, dočekaće vas natpis: *This merchant is no longer participate in affirmative action programs.*

ma afirmativne akcije nije dostigao procenat viši od 21% populacije koja je diplomirala.

U većini članaka koje sam pročitala o ovom čuvenom slučaju nije bilo napomena koje se odnose na kulturno-istorijsku pozadinu razlika u rezultatima koje pripadnici manjina ostvaruju tokom školovanja. Uglavnom, zaključak se svodio na to da su rezultati pripadnika manjinskih grupa bili objektivno lošiji od drugih, kao i na to da ni upisivanje na fakultet u najvećem broju slučajeva ne doprinese da se položaj koji pripadnici manjina imaju u društvu poboljša. Generalni kontekst iz kog se pisalo o tom slučaju, između redova ili otvoreno, uglavnom se svodi na iznošenje suda da je bolje šansu pružiti onima koji se u sistemu školovanja već bolje snalaze, koji će nakon toga imati veću mogućnost da dalje napreduju.

Viđenje Pierrea Bourdieua o sistemu obrazovanja kao sredstvu kulturne reprodukcije (Bourdieu, 1977) zasigurno je jedan od interpretativnih okvira koji nam može poslužiti da objasnimo ukratko dvosmislenost obrazovne inkluzivnosti kao obrazovnog ideala. Ideja kulturnog uključivanja zapravo i nije osmišljena, niti se realizuje tako da zaista uključi marginalizovane. Samo kultura dominantnih klasa ima mogućnost da se prenosi dalje, iako ne postoje dokazi da je ona vrednija od bilo kog drugog sistema vrednosti – jer samo je dominantna kultura ona koja se može prevesti u bogatstvo i moć (Haralambos, 2001:837). Sami sadržaji obrazovanja, po ovom francuskom sociologu, ne moraju da budu presudni, ali stil ži-

vota i jezičkog izražavanja marginalizovanih slojeva bitno se razlikuje od dominantnog, i to je velika prepreka da se oni uklope u život obrazovnog sistema i sve što on nosi sa sobom. Kako Paul Willis tvrdi, nefunkcionalnost obrazovnog sistema je duboko ugrađena u osnovne načine i principe njegovog funkcionisanja.¹¹

Jedna od kritika programa afirmativne akcije dolazila je i sa strane pristalica ovih programa, stoga jer oni favorizuju imigrante u odnosu na starosedeoce. Društveni položaj imigranata je često veoma povoljniji od položaja starosedelaca, tako da se ne može smatrati da ovi programi zaista imaju za cilj da reintegrišu najugroženije slojeve društva koji su pretrpeli razne oblike diskriminacije u prošlosti. Tako da možemo da donesemo zaključak da nije načelo jednakosti ideja kojom se univerziteti rukovode prilikom odluke da upisuju studente prema specijalnim kriterijumima upisa koji su osetljivi na kategorije rase, nego je u pitanju njihov vlastiti interes (Barkan, 2008.).

U članku napisanom za Stanfordsku filozofsku enciklopediju, afirmativne akcije esencijalizuju se paradoksalnim zaključkom: ključna dilema ko zaslužuje šta i ko ima pravo na šta, ovde se rešava na sledeći način: ukoliko smo u dilemi da li pre na fakultet treba upisati dete belca hirurga, počasnog člana društva, ili dete crnca koji radi u rudniku, dok se može zaključiti da dete belca prolaz ima na osnovu svoje rase, što je prepreka za dete afroameričkog porekla – izbor pred nama je jednostavan. Treba da izabe-

¹¹ Istraživanje koje je Paul Willis sproveo 1977. godine *Learning to labour* je prototip istraživanja obrazovanja u okviru kulturoloških studija. On je pratio grupu neuspešnih dečaka belaca i opisao njihovu subkulturu, objašnjavajući kako je njihov odbacivanje autoriteta i obrazovnih vrednosti neškodljivo za sam obrazovni sistem, štaviše, kako je njihov bunt sasvim uklopiv u obrazovni sistem, i nešto »na šta se računa«.

remo dete neurohirurga afroameričkog pokreta. Jedini problem je u tome što treba da pronađemo takvog kandidata!

Ideja afirmativne akcije – između različitosti i jednakih prava

Kao pitanje koje se postavlja i razrešava na ravni simboličkog, afirmativna akcija nije mnogo doprinela jasnijem sagledavanju značaja i kontekstualizovanju načela ravnopravnosti, jer svaki pojedinac koji poseduje neku od karakteristika koja se u strogo definisanom vrednosnom poretku zapadnog sveta može oceniti kao povoljnija od neke druge, insistiraće da dobije pravo da iskorišti svoju prednost – kao što smo videli u slučaju Bakke. U tom pokušaju bilo kog pripadnika ili bilo koje pripadnice nekog dominantnog sloja da upotrebi diskurs zakonske jednakosti kako bi ostvarila ili ostvario svoje postojeće prednosti i prava, postojeći zakonski okviri će biti od velike pomoći. To pokazuje praksa sprovođenja programa afirmativne akcije. Međutim, pitanje jednakosti ne može da se svede na pitanje jednakosti pred zakonom bilo koje zemlje zapadnog sveta.

Semprini (2001) u centar diskusije oko afirmativne akcije takođe stavlja problematiku različitosti, odnosno problema mesta i prava manjina u zapadnom društvu, pitanja različitih identiteta i zahteva za njihovim priznavanjem. Sve multikulturne konflikte Semprini grupiše oko tri ključna pitanja: pitanja obrazovanja, pitanja rodnih i međuljudskih odnosa, kao i pitanja politika identiteta. Konflikti na području obrazovanja povezani s kulturnim različitostima rezultiraju žučnim polemikama oko: reformi propisa i programa obrazovanja i pitanja olakšavanja prijema manjina na visokoškolske ustanove,

tj. afirmativne akcije.

Oba područja konflikta obiluju veoma bizarnim primerima, pojedini pokušaji njihovog rešavanja završili su karikiranjem svih pokušaja intervencija u dominantnim paradigmatama. Drugim konfliktnim područjem već smo se bavili, s obzirom na to da je on ključna tema ovog rada, ali on je usko povezan s prvim konfliktnim područjem. Kontroverznost reformi obrazovnih programa Semprini ilustruje situacijom do koje je došlo kada je grupa istoričara pokušala da revidira udžbenike istorije tako da u njima bude napomenut i pozitivan doprinos manjina istorijskim zbivanjima. Takozvane opozicione strane u tom slučaju bile su groteskno promenjene. Na kraju procesa pripadnici manjina su ocenili da su stari udžbenici bili bolji, tačnije da su, prema njihovom viđenju, oni bolje prikazani u nerevidiranim udžbenicima. Semprini je te neobične primere dijaloga opisao rečima koje možda najbolje opisuju svaki multikulturni konflikt: »Kada suprotstavljene strane ne uspevaju da pronađu – kroz pregovore ili kroz kompromise – pogodan teren za dogovor, i najmanji konflikt postaje nerešiv« (2001:37). Sličan primer imamo u feminističkom pokretu u Turskoj, gde dolazi do čudnog spoja feminizma i fundamentalizma: fundamentalističke feministkinje doživljavaju sekularizaciju kao prinudnu, zabranu nošenja zara kao nasilje protiv koga se bore zahtevanjem da im nošenje marama bude dozvoljeno u institucijama i na drugim javnim mestima. Mada je u institucijama i na javnim mestima u Turskoj već dugi niz godina zabranjeno nošenje marama, svedoci smo postojanja velikih afera u medijima koje prate borbu muslimanki širom sveta, s ciljem da im nošenje marama na javnim mestima bude dozvoljeno. U većini evropskih zemalja pokrivanje ma-

ramama na javnim mestima za pripadnice muslimanske verske zajednice i jeste dozvoljeno. Između tih neobičnih zabuna između tradicionalnog i modernog, često nije lako predvideti u kom smeru će se razvijati zahtevi pojedinih grupacija.

U tom ambivalentnom duhu i Semprini završava analizu obrazovanja kao područja multikulturnih sukobljavanja, navodeći negativne rezultate afirmativne akcije – ona nije dovela do većeg broja pripadnika manjina koji imaju diplomu, studenti primljeni po posebnim programima prijema za manjine pokazuju gubitak samopouzdanja jer su ostali studenti daleko nadmoćniji, dok je desnica od programa afirmativne akcije napravila novu temu za podsmeh. Precizno definisani administrativni zahtevi za uključivanje određenih društvenih grupa u obrazovni sistem, ma koliko nedostataka imali, ukazuju se kao najefikasnije rešenje (2001:65). Pojam društvenog prostora, koji je uveo Habermas (Habermas, 1962) Semprini je upotrebio da pokaže način na koji je taj prostor ograničen i omeđen konstantnim promovisanjem određenog stila vrednosti, određenog stila života i identiteta, naročito putem medija.¹² Međutim, studija Semprinija deluje jako važna iz još jednog razloga – uobličava pomenutu pojavu dajući joj šire tumačenje u okviru političke teorije.

Društvena i politička teorija o afirmativnoj akciji

Nakon dominacije vertikalnog političkog obrasca posmatranja društvenih pojava, rastao je uticaj prepoznavanja sociokulturnih

faktora i njihove uloge u pozicioniranju i strukturisanju društvenog prostora takvog kakav on jeste. Dok je u tradicionalnom modelu glavna suprotnost u omeđavanju društvenog prostora bila suprotnost vrh – podnožje, po sociokulturnom modelu govorimo o centru i periferiji, gde više nema uspona ka vrhu, nego premeštanja (2001:100). Promena dominantne društvene paradigme vezana je za razvoj društvene i političke teorije i njen povratni uticaj na društvo i društvene promene. Taj uticaj ogleda se u tezama kulturnih, postkolonijalnih, etničkih, rodni studija o transformaciji društvenog prostora kroz pokušaje redefinisavanja identiteta i položaja manjinskih grupa i njihovih subjektivnosti u društvenom prostoru naglašavanjem konstrukcionističkog načela. Konstrukcionističko načelo sastoji se od konstatacije da određeni identiteti i pozicije nisu rezultat prirodne preraspodele moći, već su postojeći poredak moći i globalno pozicioniranje kultura – odnosno da su proizvođač takvih subjektivnosti i pozicija (Burr, 1995). Ukoliko bi globalni poredak i odnos kultura, rasa, rodova, i sl. bio drugačiji, niko ne bi mogao da tvrdi da parna mašina ne bi mogla da bude pronadena u Africi ili na nekom drugom kontinentu, niti mnoštvo drugih pretpostavki o sposobnostima stanovnika »Trećeg sveta«.

Treća paradigma, koja najbolje opisuje sve načine na koje dominantni sistemi vrednosti uspevaju, uprkos raznim intervencijama, da ostaju nedodirnuti vrednostima drugačijim od njih, data je od strane Davida Thea Goldberga (1994) - paradigma strategije upravljanja različitostima (corporate multi-

¹² Primer na koji način mediji manipulišu rodnim razlikama pokazan je u rodni studijama glasa; brojne studije (Dyson, 1994:184) su pokazale da se u ozbiljnim i obrazovnim emisijama izuzetno retko koristi ženski glas, jer »deluje neubedljivo, bojažljivo i nesamopouzdan« (Schingler i Wieringa, 1998:97).

culturalism). Ova strategija rešenje konflikta kulturnih nejednakosti direktno prenosi iz realnog društvenog prostora u simbolički svet. Više se ne radi o potlačenima, kao u tradicionalnoj paradigmi, niti o isključenima i marginalizovanim – po modelu upravljanja različitostima radi se o ključnim različitostima. Jedini problem je što je ta uključenost simbolička, ne realna. Ljude druge boje kože, žene, kao i osobe sa posebnim potrebama, sada možemo da vidimo, oni postaju vidljivi i prisutni u svetu rada i obrazovanja – ali broj isključenih, siromašnih ljudi kojima je uskraćeno pravo glasa i odlučivanja u kakvom svetu i političkom uređenju žele da žive, nepismenih i nezaposlenih, ne postaje time realno manji. U tom pravcu o afirmativnoj akciji govore i Fryer i Loury (2005) kao o programima koji su »vid regulisanja tržišta«, jer na slobodnom tržištu mora vladati ubedeње da sve racije, klase i rodovi načelno mogu da pruže istu uslugu, čime se, zamenom teza, dalje tvrdi da im je time vraćen i jednak položaj u društvu.

Debatu za ili protiv afirmativne akcije obrazovalo je nekoliko teoretičara, među kojima je pre svega John Rawls, koji u studiji *A theory of justice* (Rawls, 1971) iznosi stav da je podela odgovornosti u vidu pomaganja manjinama da se integrišu u obrazovni sistem i društvo u celini, legitiman vid doprinosa sveopštem javnom dobru. Magazin *Philosophy & public affairs* objavio je članke Tomasa Nagela *Equal treatment and compensatory justice* (1978), i članak Judith Jarvis Thompson *Preferential hiring* (1974). Dok je Nagel branio argument koji je podvukao Rawls, javno dobro koje proističe iz programa afirmativne akcije, Thompsonova je iznela načela principa kompenzatorne pravde. Kompenzacija se sastoji u nastojanju da

se pozitivnim gestovima uključivanja ispravi dugogodišnje isključenje manjina iz obrazovanja. Sudija u slučaju Bakke upotrebio je prilikom donošenja odluke ideju filozofa Richarda Wassertoma. Prema Wassertomu, legitimnost rasnih preferencija u vidu dodatnih poena prilikom upisa na visokoškolsku ustanovu treba da se meri time koliko brzo nas takva postupanja vode k društvu u kom rasa više nije važna (Wassertom, 1983). Na prvi pogled razložna misao, ipak bolje sagledana izaziva skeptičnost: zbog čega sada odjednom rasa ne treba više da bude važna? Nije li to ideja koja će amnestirati istorijske nepravde nad Afroamerikancima, Azijatima i Latinoamerikancima, koja su počinjena tokom istorije? Rasa ne može da bude nevažna, ali njena važnost treba sasvim drugačije da se interpretira. Ona nije važna da bismo je vrednovali prema određenom sistemu vrednosti, isključili prema vlastitom pogledu na svet, već kao drugačije obeleženo iskustvo i pogled na svet koji je bio nipodaštavan. Ne bi trebalo da se zaboravi da, budući da oni počinju sa znatno drugačijom ličnom i porodičnom istorijom, ne možemo da pretpostavimo da su pripadnice i pripadnici manjina jednaki, jer oni to nisu bili i nisu još uvek, a trebali bi da budu.

Kotlowski (2007) među uzrocima znatno goreg položaja manjina u SAD-u vidi politiku New Deal, koja je favoritovala samo belce i time stvorila veliku razliku u njihovom društvenom i materijalnom položaju. Manjine su tokom »Nove ekonomske politike«, koja je ojačala američku srednju klasu, ostale po strani – i to im daje za pravo da traže da im to uskraćivanje bude nadoknađeno. Postoje i viđenja po kojima je sistematski zakonski podržavana rasna segregacija, tako da se smatra da je njihov uticaj na obrazovanje u prošlosti uzrokovao progra-

me afirmativne akcije, koji su, sa druge strane, ustuknuli pred pogrešnim, liberalistički shvaćenim pojmom jednakosti. Liberalističke paradigme naslonjene na utilitaristička i individualistička shvatanja koriste aristotelovski nominalistički pojam jednakosti, dok bi prava jednakost podrazumevala jednakost po principima koje je definisao Kohberg: reverzibilnost i reciprocitet perspektiva (Bying, 1992). Takvo viđenje jednakosti balansira tenzije između individue i društva i tenzije između jednakosti i različitosti, koja se nalazi u središtu afirmativne akcije. Prema Byingovom viđenju, tok specijalnih programa upisa na univerzitete u Americi odredio je neuspeh Vrhovnog suda (Supreme Court) da objavi jasne razloge, procedure i pravila za realizovanje ovih programa prilikom prvobitnih preporuka da se njima unapredi poštovanje Ustavne jednakosti svih američkih građana.

Zaključak

Programi afirmativne akcije pre svega su pozitivan korak unapređivanja društvenog položaja manjinskih grupa. Kao takav korak, ovakvi programi, uz fleksibilnija rešenja i uz uzimanje u obzir konteksta u kojima se akcija sprovodi, trebali bi da osiguraju značajno prisustvo etničkih manjina, žena, pripadnika drugih rasa, osoba s posebnim potrebama i drugih grupacija, kako na visokoobrazovnim ustanovama, tako i na različitim radnim mestima. Kvote same govore da ne postoji tendencija da njihovo prisustvo bude ravnomerno, i to je glavni argument protiv protivnika ovakvih ideja. Traži se daleko manje od jednakosti, tako da je pitanje kakvo je to društvo koje se zalaže za ideale jednakosti i slobode, koje nije spremno ni za toliki ustupak određenim grupama građana. Preterano relativizovanje udela rase u procesima diskriminacije tokom istorije,

putem pozivanja na nominalni koncept jednakosti, kao i strogi zakonski propisi, bili su najčešći prigovori i načini osporavanja afirmativne akcije. Uprkos svemu, denotativno uzimanje u obzir pojmova i društvenih pojava takođe jasno nam daje do znanja da jednakost nije pitanje retorike, i da se samo manipulacijama može upotrebiti da bi se osigurala prednost za one koji je svojim poreklom, rasom, materijalnim položajem ili mestom rođenja već imaju. Jednakost nije rođena niti se računa od juče, svaki pojedinac stupa u društvo sa mnoštvom tereta svog identiteta: biološki pol, rod, rasa kojoj pripada, materijalna situacija njegovih roditelja, način na koji mu se (ne)omogućava da stiče sposobnosti koje su mu neophodne da bi izgradio svoj »kulturni kapital« i bio sposoban za poziciju koja će mu obezbediti socijalnu i materijalnu sigurnost, kao i brojni drugi faktori.

Postojeće stanje stvari govori nam da, ukoliko ne bude bilo rigidnog propisivanja kvota, njihovo prisustvo u obrazovnom sistemu i svetu rada biće simboličko osiguravanje pluralizma, dok će društvene nejednakosti nastaviti da se produbljuju, ostavljajući sve manje mogućnosti za pristup obrazovanju najugroženijim društvenim slojevima. Stoga, potrebno je insistirati na socio-kulturnom osmišljavanju načina da se izbegne prepuštanje odluke da li sprovoditi programe specijalnih uslova upisa ili ne isključivo pravno-zakonskom diskursu. Osim toga što zakon ne omogućuje rešenje čitavog problema, on je često omogućavao i da se kršenje ljudskih prava naziva zakonom, tako da se odluka da li treba sprovoditi programe afirmativne akcije ili ne, ne može svesti samo na pitanje čija će retorika jednakosti ostaviti jači utisak.

Dodatak – Argumenti za i protiv

*izvor: Stanford encyclopedia of philosophy i Post, Robert, Representations, No. 55, 1996.

Pro

- ▶ Princip kompenzacije - ova vrsta programa predstavlja neku vrstu kompenzacije za nepravdu počinjenu prema manjinama u prošlosti.
- ▶ Preferencije na rodnoj, rasnoj i etničkoj osnovi deluju kao neka vrsta pravde.
- ▶ Princip podele odgovornosti - uključivanje manjina u visoko obrazovanje i rad predstavlja javno dobro koje ne narušava pravdu.
- ▶ Usklađivanje Ustava s Aktom o ljudskim pravima – sudovi su nekim institucijama predložili da usvoje kvote zbog svoje ekskluzivističke prakse u prošlosti.
- ▶ Princip integracije - etnička raznolikost na univerzitetu doprinosi boljem obrazovanju.
- ▶ Povećanje efikasnosti javnih službi.
- ▶ Programi afirmativne akcije nisu diskriminativni na maligni način ukoliko ne postoji namera uvrede, ponižavanja ili stigmatizacije pojedinaca »na čija mesta« dolaze pripadnici manjina.
- ▶ Rasna preferencija ne znači nepravdu po a priori, zavisi od okolnosti i konteksta.
- ▶ Različite karakteristike, kao što su posebne potrebe, rasa, rod, i sl. treba da budu predmet posebnog - različitog tretmana.
- ▶ Univerziteti mogu da odaberu da podrže samo jednu iz spektra različitosti koju će posebno da podstiču – rasu, poseban talenat za muziku, rod ili neku drugu posebnost.
- ▶ Istraživanje Patricie Gurin »Defending diversity: Affirmative Action in the University of Michigan« (2004) pokazuje da su studenti pripremljeniji da participiraju u pluralističkom demokratskom društvu ukoliko uče u etnički raznolikoj sredini.
- ▶ Istraživanje »The shape of the river – terms consequences of considering race in college and university admissions« (Bowen i Bok, 1998) pokazuje da će društvo biti jače ukoliko su njegovi lideri etnički i rasno raznovrsniji.
- ▶ U radu »Leveling the playing field: justice, politics and college admissions« (Fullinwider, Lichtenberg, 2004) zaključuje se da, ukoliko javno mišljenje formiraju isključivo belci, kao dominantna kategorija, ono ne reprezentuje javnost.

Contra

- Preferencija manjina takođe je diskriminativna praksa.
- Pripadnici manjina koji dobiju diplome imaće poteškoće da pronađu i zadrže posao.
- Preferencije u izboru na konkursima ugrožavaju ljudska prava, jer oni koji trenutno imaju povlastice možda nisu oni koji su pretrpeli robovlasničku ili rodnu diskriminaciju, niti su oni koji zbog toga »gube«, istu sproveli.
- Princip kompetentnosti – faktori rase ili roda nisu povezani sa kompetencijama.
- Odašiljanje poruke da je boja kože važnija od stručnosti.
- Pojedina obrazovna institucija nije nadležna da donosi presude koga treba privilegovati po osnovu istorije, a kome uskratiti prednosti.

- Nema dokaza da će se prijemom manjina na univerzitet poboljšati usluge javnog servisa.
- Različitost se ne može redukovati na rodnu ili rasnu kategoriju, ona je mnogo širi pojam.
- Aristotelovski pojam jednakosti: jednako tretirati jednako, bez privilegija po osnovu karakteristika koje nisu predmet nagrađivanja.
- Sistem kvota je mehaničko i rigidno, neadekvatno rešenje.
- Abigail Thernston (2000) misli da projekti afirmativne akcije ne donose benefit koji je proporcionalan uložnim sredstvima.
- Richard Sander (2004) - studenti upisani prema posebnim uslovima prijema bili su u okruženju studenata koji su imali daleko više skorove na testovima od njih, dobijali su niske ocene, zbog niskih ocena kasnije su teže pronalazili posao.
- Studija koju su sprovedi Stanley Rothman, Seymour Martin Lipset i Neil Nevitte (2002) pokazala je da ne postoji korelacija između etničke raznolikosti studenata na nekom fakultetu i zadovoljstva kvalitetom studija na tom istom fakultetu.
- Programi AA su politički motivisani i narušavaju autonomiju univerziteta (Post, 1996)

Literatura:

- Altbach, G. Philip (2008). "The Complex Roles of Universities in the Period of Globalisation", u: *Higher Education in the World*, Global University Network for Innovations, pp 5-14.
- Bassett, Danielle; Gualtieri, Kate (2002). "Paul Willis and the Scientifical Imperative", *Qualitative sociology*, Vol. 25, No. 1. EBSCO, 14. May 2008.
- Barkan, Joanne (2008). "Alive and Not Well: Affirmative action on Campus", *Dissent*, p. 49-57. EBSCO, 13/5/2008.
- Bines, Hazel (2000). "Inclusive standards? Current developments in policy for special educational needs in England and Wales", *Oxford Review of Education*, Vol.26, No.1. BSON, 15/5/2008.
- Benedikt, Anderson (1998). *Nacija kao zamišljena zajednica*. Plato, Beograd.
- Ber, Vivijen (2001). *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Zepther Book world, Beograd.
- Bourdieu, Pierre; Passeron, Jean-Claude (1977). *Reproduction, society and culture*. Sage publications, London.
- Bourdieu, Pierre (1989). "Social Space and Symbolic Power". *Sociological Theory*, Vol 7, No 1, pp. 14 – 25, JSTORE. URL: <http://www.jstor.org/stable/202060>, 14/05/2008.
- Byng, D. Michelle (1992). "Affirmative Action and Justice: A Philosophical and Constitutional Inquiry, by Michel Rosenfeld". *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 3, pp. 652-654, JSTOR, URL: <http://www.jstor.org/stable/2781461>, 13/05/2008.
- Cardell, K. Jacobson (1983). "The Bakke Decision: White Reactions to the U.S. Supreme

- Court's Test of Affirmative Action Programs", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 27, No 4, p. 687 – 705, JSTOR, URL: <http://www.jstor.org/stable/173892>, 14/05/2008.
- *Division of cultural policies and intercultural dialogue* (2004). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation.
  - Hall, Budd; Drague, Cornela (2008). "The Role of Higher Education for Human and Social Development in the USA and Canada", u: *Higher Education in the World*, Global University Network for Innovations. pp 256 – 272.
  - Haralambos, Michael; Holborn, Martin (2002). *Sociologija – teme i perspektive*. Golden marketing, Zagreb.
  - Hardth, Michael; Antonio, Negri (2003). *Imperij*. Multimedijalni Insitut – Arkzin, Zagreb.
  - Herrera, Selma (2008). "Social Responsibility of Universities", u: *Higher Education in the World*, Global University Network for Innovations, pp 176 – 177.
  - Harvard University (URL: <http://www.harvard.edu/>)
  - Hromadžić, Hajrudin (20. I. 2007.). *Bolonjski konj I. dio*, H-alter. URL: <http://www.h-alter.org/tekst/bolonjski-konj---1.-dio/3936> 14/05/2008.
  - *Human Development Reports*, URL: <http://hdr.undp.org/en/statistics/>
  - Fuko, Mišel (1997). *Nadzirati i kažnjavati – rođenje zatvora*. Prosveta, Beograd.
  - Kotlowski, J. Dean (2007). "White, Black, or Colour-blind: The Past and the Future of Affirmative Action", *The Journal of Policy History*, Vol 19, No 4, EBSON, 16/05/2008.
  - McElroy, Wendy (2008). *What does affirmative actions affirm?* URL: <http://www.zetetics.com/mac/affirm.htm>, 16/05/2008.
  - Post, Robert (1996). "After Bakke", *Representations - Special Issue: Race and Representation: Affirmative Action*. No. 55, pp. 1-12, JSTORE, URL: <http://www.jstor.org/stable/3043732>, 14/05/2008.
  - Perazić, Olga; Belić Jasmina (1997). "Pismenost u svetu i kod nas", *Republika*, Br. 161, Beograd. URL: http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/97/161/161_10.HTM, 14/05/2008.
  - Sempriani, Andrea (2004). *Multikulturalizam*. CLIO, Beograd.
  - Schrag, Peter (1996). "Backing off Bakke: the new assault on affirmative action (Regents of the University of California v. Bakke)", *The Nation*, URL: <http://www.highbeam.com/doc/1G1-18205323.html>, 14/05/2008.
  - *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2005, URL: <http://plato.stanford.edu/entries/affirmative-action/>
  - Sykes, Marquita (1995). *The origins of affirmative action*, URL: <http://www.now.org/>

nnt/08-95/affirmhs.html, 14/05/2008.

- Supreme Court of the United States (1978), *Regents of the University of California v. Bakke*. URL: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0438_0265_ZS.html, 14/05/2008.
- Fryer, Roland G., Jr.; Glenn C. Loury (2005). "Affirmative Action and Its Mythology", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 19/3, pp 147-162.
- Rothman, Stanley; Nevitte, Neil; Lipset, Martin, Seymour (2003). "Racial Diversity Reconsidered", *Public Interest*, EBSON, 14/05/2008.
- The New York Times (13. VII 1988.). *The Bakke Case 10 Years Later: Mixed Results*.
- URL: <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=940DEFDD1E38F930A25754C0A96E948260>, 14/05/2008.
- Thernstrom, Abigail (2000). "Diversity Yes, Preference No", *Academe*. Vol 86, No 5, p 30.
- Šingler, Martin; Viringa, Sindi (2000). *Radio*. CLIO, Beograd.
- Wikipedia, *Standard Based Educational Reform*, URL: <http://en.wikipedia.org/>
- *World Literacy Map*, URL: <http://www.justmaps.org/maps/thematics/literacy.asp#>
- *World Literacy Rates*, URL: <http://www.infoplease.com/ce6/society/A0858751.html>

The Controversies of Affirmative Action in Education

Abstract:

The ideas of including diversity into the educational system is a contemporary phenomenon within the framework of the strategies of managing diversity which does not give results, but in turn stresses the necessity of finding solutions to problems concerning equality, human rights, social and historical justice, coexistence and shared values. Affirmative action has its origins on the American continent in the nineteen eighties, but is closely related to educational and cultural phenomena in contemporary education and social life all over the world. The controversy following its implementation exceeds the framework of the educational system, and the debates on the representation of minorities and historically marginalized groups in the institutions of Western society, which will also be vigorously led in the future, will probably also be characterized by misunderstandings which underlie the basis of the contact and political coexistence of diverse cultures.

Keywords:

diversity, human rights, education, affirmative action, equality, social and historic justice